

УДК 94(420) "1066/1307"

Охріменко Олександр Святославович
аспірант історичного факультету
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
e-mail: alexoh@ukr.net

ПОВСЯКДЕННІСТЬ МІСТ АНГЛІЇ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ФАБЛІО XIII СТ.

У статті досліджується повсякденне життя міських жителів Англії розвинутого Середньовіччя на основі аналізу пам'яток середньоанглійської літератури того часу. Охарактеризовані фабліо "Країна Кокань", "Про Лиса та Вовка", "Пані Сіріц" як історичні джерела. На матеріалах зазначених творів встановлено особливості хронотопу, матеріального побуту, харчування англійських міщан доби високого Середньовіччя.

Ключові слова: повсякденне життя, розвинуте Середньовіччя, середньовічне місто, фабліо, Англія.

Охріменко Олександр Святославович, аспірант історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Повседневность городов Англии по материалам среднеанглийских фавлю XIII в.

В статье исследуется повседневная жизнь городских жителей Англии развитого Средневековья на основе анализа памятников среднеанглийской литературы того времени. Охарактеризованы фавлю "Страна Кокань", "О Лисе и Волке", "Госпожа Сириц" как исторические источники. Установлены особенности хронотопа, материального быта, питания английских мещан периода высокого Средневековья по материалам указанных произведений.

Ключевые слова: повседневная жизнь, развитое Средневековье, средневековый город, фавлю, Англия.

Okhrimenko Oleksandr, Postgraduate student, Department of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Urban daily life in England according to the Middle English fabliaux of the XIIIth cent

The period of the High Middle Ages was a basic in the process of European urbanization. During this time there was the formation of a new way of life in Europe and England. This way of life was most attractive. That is why the most people in the world now lives in cities. The British were the first urban nation.

In medieval England we can investigate the characteristic features of everyday life of urban residents through original sources. Since the High Middle Ages until now remained only three anonymous works of urban literature of England of High Middle Ages written in Middle English language – "Dame Siriz", "Of the Fox and the Wolf" and "Land of Cockayne".

The earliest among Middle English fabliau is "Land of Cockayne". It is conserved in a single copy, which is now found in the British Library (manuscript Harley 913, between 1250 and 1315). In the story we can separate four parts: comparison of Cockayne with the Christian Paradise; describing the country and the abbey there; the flights of monks and their shameful life; an instruction how to get to this "paradise".

A very valuable resource, which is analyzed in this article, is "Dame Sirith". The manuscript of the fabliau is Digby 86 of the Bodleian library in Oxford (dates the second half of the thirteenth century). 450 lines of the poetic text narrating the adventures of Wilekin in attaining love to Margery, a wife of a merchant. This ability of Dame Siriz (neither fortune-teller, nor simply smart women) helps the hero.

The fabliau "Of the Fox and the Wolf" was widely known in medieval England (written in second half of the thirteenth century). It was the English version of the story of Fox Renard. The manuscript of the humorous story is the same as the "Dame Siriz".

Studying the Middle fabliaux of XIII century we discover a number of problems relating to the everyday life of townspeople of High Middle England.

The features of the chronotope of everyday life of English cities during the period were accuracy and well-regulation of life. The locations of scenes in the middle English fabliaux are clear for audience, there are no necessary to characterize it. Detailing of the places leads to confusion in the "Land of Cockayne". Cities include the suburbs – the abode of monks, the outskirts of the forest, suburban roads, rivers and so on. There are no description of the walls of the city. The urban area is a part of the nature. Important elements of the space of the city was churches, cathedrals. It were described in fabliaux very vividly.

In the vernacular fabliaux timeframes are conventional: "nizt and dai", "to nizt", "monizer", "monidai", "hit com to the time", "Zurstendai" and others. Calculating of the time was designated by a bell.

The level of material culture of the town-livers of Medieval Albion very high. The house is very comfortable one. The daily life was concentrated around the house. That is why the subject of the fabliau focused around house too. Apartment divided into several areas – hall and rooms. Particular attention is paid to bed in the Middle English fabliaux. Obviously they covered by textiles, which also decorated the walls. This was a way for indicate a wealth of home owners, their status in society, as well as keeping a "space hygiene".

A characteristic feature of the fabliaux is the lack or maximum brevity of descriptions of the characters, their clothes and so on. Obviously, the closings of the heroes are clear to the readers, listeners of viewers of fabliaux. There are the emphasis on key terms. The main features of the description of clothing in the "Land of Cockayne" are the absence of parasites; colors of clothing are clearly associated with a particular layer; luxurious textiles, silk. Also fabliaux provide materials about nudity. Apparently these indecencies are normal, natural for medieval morality. Although these erotic phenomena in medieval literature require further analysis.

The feature of urban feasting of the High Middle Ages in England was the introduction of "fast food" into everyday life. The "Land of Cokayne" describes "of fleis, of fisse, and rich met, // þe likfullist þat man mei et" and "þe gees, i-rostid on þe splitte, Fleed to þat abbai, God hit wot, // And gredip, Gees al hote, al hote!" In the system of feasting of the English bourgeoisie in the thirteenth century we view the social hierarchy. Not all products may be available equally to all people. That is why in utopia of Cokayne "man mai þer-of et inog // Al wiþ rizt and nogt wiþ wog..." Special interest medieval town-livers found in spices. And the city created the myth of "food paradise" Cokayne land, where "þeþ .iiij. willis ... of tereacle and halwei, of baum and ek piemint".

In general, the earliest examples of Middle English fabliaux offer us a vividly picture of the everyday life of medieval English towns during the High Middle Ages.

Keywords: daily life, High Middle Ages, medieval urban space, fabliau, England.

Період високого Середньовіччя став ключовим у процесі європейської урбанізації, становленні нового способу життя, який виявився найпривабливішим з огляду на те, що більшість людей планети зараз живе у містах. Англіїці стали першою урбаністичною нацією [7, xx]. В середні віки розвиток Англії мав багато спільного із загальноєвропейськими тенденціями, однак мав і свої особливості.

Однією з ключових проблем історичного дослідження є виявлення, вивчення та комплексна інтерпретація джерел, що дозволяє краще реконструювати минуле. Одним із таких типів історичних свідчень є літературні пам'ятки. З часу високого Середньовіччя до сьогодні збереглися лише три анонімні твори міської літератури Англії, написані народною середньоанглійською мовою: "Пані Сіріц", "Про Лиса та Вовка" та "Країна Кокань". Переклади означених фаблію здійснено автором статті з середньоанглійської мови [8].

Дослідження середньоанглійських фаблію почалося давно. Спираючись на дослідженнями Ж. Бедьє, шотландський письменник, перекладач, історик Е. Ленг вперше наприкінці XIX ст. зачіпає проблему англійських середньовічних жанрів літератури, в тому числі й фаблію [2, 200]. З того часу почалася активна дискусія щодо особливостей таких творів, аудиторії, для якої вони писалися. Знаковими у цьому плані виявилися праці П. Бойтані [1], Г. Кенбі [2], М. Фурроу [4], Б. Гаретта [5], Р. Льюїс [6] та інших. Проте залишається зовсім невирішеною проблема вияву та аналізу історичної інформації, що свідчить про повсякденне життя міщан, їхні ментальні риси в англійських фаблію XIII ст., дослідження яких є завданням цієї статті.

Найбільш раннім серед означених фаблію є "Країна Кокань" ("Land of Cokayne", далі – LC та номер віршованого рядка), збережена в єдиній копії, яка зараз міститься в Британській бібліотеці (манускрипт Харлі 913, між 1250 та 1315 pp.) [5, 8]. За сюжетом можна виокремити її чотири частини: порівняння Кокані з християнським Раєм; опис власне країни та абатства в ній; польоти ченців та їхнє сороміцьке життя; інструкція, як потрапити до цього "земного Раю".

Походження назви країни однозначно нез'ясоване. Можна визначити кілька напрямів етимології: харчова, сексуальна і насолода. Однак ми відстоюємо теорію про міське середовище генези цього твору [10, 68]. Різноманіття страв, приправ було відоме тільки в місті: подібні розповіді, де трави вже приготовані, тільки купи їх – та їж, зустрічаються в описах міст XI–XII ст. Тут і критика інших верств населення – аристократів, кліриків, селян. Але не міщан: ніяких негараздів у містах нема. Місто виховало людину, інтелектуальний розвиток якої передбачав знання всіх елементів розповіді – християнського опису Раю, харчування, коштовностей, лікарських засобів, квітів, а готичний собор – це частина міського простору тощо.

Вельми цінним джерелом, яке аналізується у даному дослідженні, є "Пані Сіріц" ("Dame Sirith", далі – DS та номер віршованого рядка). Рукопис твору зберігається у Бодліанській бібліотеці Оксфорда (Дігбі 86, друга половина XIII ст.) [2, 204]. 450 рядків даного поетичного тексту оповідають про пригоди закоханого Вілекіна у здобутті любові Марджері, яка одружена з торговцем. У цьому герою допомагає вміння пані Сіріц – не то ворожки, не то просто винахідливої жінки. Натяки на куртуазність доведені в розповіді до крайньої межі. Обидва герої-коханці постійно підкреслюють, які вони ввічливі, чемні, куртуазні. Поведінка персонажів викликає скоріше посмішку, ніж трагічне співпереживання нещастю Вілекіна.

Широковідомим у середньовічній Англії було фаблію "Про Лиса та Вовка" (друга половина XIII ст., "Of the Fox and the Wolf", далі – FW та номер віршованого рядка), що є англійським варіантом розповіді з циклу про Лиса Ренара. Рукопис дійшов до нас у тій самій збірці, що й попередній твір – "Пані Сіріц".

У сюжеті фаблію "Про Лиса та Вовка" чітко виокремлюються три частини. Перша – оповідає про те, як Лис захотів їсти та заліз у курник. Вона є повністю оригінальною, наявна лише в англійській літературі. Інші дві – це переказ французьких фаблію про Ренара. Лис потрапляє до ями, в якій хотів втамувати спрагу, але не міг вибратися. Обманувши Вовка, свого сусіда та кума, головний герой вибирається з місця ув'язнення. Дістають із ями Сіроманця, який з'їхав з глузду від голоду, ченці і, вирішивши, що то чорт, убивають його.

Дослідження фаблію XIII ст. дозволяє нам розкрити ціле коло проблем, що стосуються повсякденного життя міщан Англії: хронотопу, матеріального побуту, харчування, публічного та приватного життя.

Серцевиною культурно-творчої діяльності середньовічного міста є нове сприйняття часу і простору, що реалізоване у способі життя. З'ясування особливостей сприйняття цих категорій людьми XI–XIII ст. в англійському урбаністичному середовищі дає змогу зрозуміти влаштування повсякденності як в ментальному, так і організаційно-матеріальному відношенні.

Локацій розповіді у "Пані Сіріц" є дві. Перша – це шлях, дорога, вулиця [DS 1, 292]. Друга – це дім, будинок [DS 21-23, 273]. Так само і у фаблію "Про Лиса та Вовка": шлях, вулиця, будинок [FW 5, 10-11 etc], до яких додалися ліс [FW 1], та обитель ченців [FW 262]. Натомість у "Країні Кокань" немає будинків, кімнат, чи лав [LC 11], хоча потім описується будівля із балками-сосисками [LC 57-58], і "бліх немає" у будинках ("house") [LC 37]. Зате у Кокані є два абатства – жіноче та чоловіче [LC 51-55, 114-121, 147-150], а також собор [LC 65-70].

Попри всю суперечність сюжету "Країні Кокань" в описі хронотопу, лише мимобіжні згадки у "Пані Сіріц" і "Про Лиса та Вовка" локацій, можемо визначити наступні особливості творів. По-перше, для слухачів (глядачів) даних фаблію місце, про яке йдеться, є зрозумілим – це простір, який навколо них, його не треба характеризувати (він є таким, який є, не може бути інакшим), деталізація у "Країні Кокань" місцевості тільки призводить до плутанини. По-друге, міста включають і "приміські (позаміські) зони" – обитель монахів, окраїну лісу, приміську дорогу, річки тощо; немає опису мурів міста – урбаністичний простір є частиною природного, невідокремленою частиною, за матеріалами фаблію. По-третє, важливими елементами простору міста є церкви, собори – ними захоплюються, їх остерегаються.

У простонародних фаблію зображення часових проміжків досить умовне: "і день, і ніч", "до ночі" ["nizt and dai" DS 150; "to nizt" FW 113], або просто "багато років", "багато днів" ["moni zer", "moni dai" DS 67, 178], "прийшов час" ["hit com to the time" FW 263], "вчора" [Zurstendai DS 73] тощо. Підрахунок часу позначався дзвоном [DS 390].

Як відомо, період високого Середньовіччя в урбанізованому просторі позначився кардинальними змінами в уявленнях хронотопу. Спостерігається початок переходу до "часу купця" [9, 38]. Час міста, виміряний годинником, – точний, розмірений, правильний. Такий ментальний переворот відбувся у високому середньовіччі та став визначальним у розвитку суспільства. Однак, за матеріалами середньоанглійських фаблію високого Середньовіччя, означені теоретичні концепції не знаходять підтвердження. Натомість можна помітити наступне. У "Пані Сіріц" відносини між головними героями будуються, як між купцями: Вілекін пропонує Марджері угоду любові, а для пані Сіріц – оплачує послуги. Динаміка сюжету дивує: вся справа любовного трикутника вирішується за один день. Тобто законно "час прискорюється": не потрібно чекати законного чоловіка Марджері, який поїхав на ярмарок, щоб укласти угоди – цим займається сама господиня, бо боїться, що втратить клієнта; пані Сіріц швидко намагається виконувати умови договору, користуючись моментом, а то не отримає нічого; час шляху до Бостона, куди поїхав чоловік, вже добре відомий, виміряний, а від'їзд (подорож) по країні – нормальне явище ("про це говорять всюди" [DS74]).

Матеріальний побут англійських міських жителів високого Середньовіччя відображає у собі загальні риси ментальності середніх віків. Разом з тим є й певні особливості.

Помешкання ділили на кілька приміщень – хол та кімнати [DS 21-23, 273]. Особливу увагу середньоанглійські фаблію приділяють ліжкам [DS 102, FW 114-116, LC 37 etc]. Очевидно, що вони застелялися тканинами, якими також прикрашали і стіни [Ibid.]. Це могло свідчити про заможність власників будинку, статус у суспільстві. А також про підтримання "гігієни простору". У пані Сіріц взагалі схоже на те, що був садок біля будинку, або вона виставляла квіти на підвіконня [DS 294-295]. Недарма і у "Країні Кокань" додано детальний опис флори [DS 71-82]. А перше, що турбує Вілекіна і Марджері, при їхній розмові у будинку (як і пані Сіріц та Вілекіна), – чи зможуть їх підслухати: "та немає вух у білих стін" [DS 71]. Останній факт свідчить про становлення індивідуального простору (на протигагу суспільному).

Характерною рисою фаблію, що розглядаються у даному дослідженні, є відсутність або максимальна стислість описів зовнішності героїв, їхнього одягу тощо. Очевидно, стрій героїв оповіді є зрозумілим для читача, слухача, глядача фаблію, він не потребує деталізації. Наголошується тільки на ключових рисах. Так, Вілекін, герой фаблію "Пані Сіріц", чепурно одягнений [DS 5]. Натомість Марджері, його кохана, взагалі не має опису одягу. Та сама пані Сіріц описується тільки тоді, як перевдягається у "нещасну стару" [DS 319-320]. Одяг у цьому фаблію виступає як винагорода, він так само цінний, як і гроші, худоба, будинок тощо [DS 223-225].

Головними рисами опису одягу в "Країні Кокань" є відсутність паразитів [LC 38]; кольорова гама одягу чітко асоціюється з певною верствою [LC 52]; відомі розкішні тканини, шовк [LC 150]. Очевидно, розкішним вважався хутряний одяг [DS 223-225]. Можливо, стрій прикрашався дорогоцінним камінням, був оберегом, носив символічний зміст [LC 88-94].

Досить цікавим є опис оголеного тіла. Без сорому та особливого наголосу в "Країні Кокань" – "голі дівки", з білою шкірою [LC 135-142, 151-158], "збуджені монахи" [LC 128, 138-142] і т.д. Та й Вілекін "гарний під одягом" [DS 5]. Такі "непристойності" за нормами середньовічної моралі, вочевидь, є нормальними, природними. Хоча такі феномени еротичності у середньовічній літературі потребують подальшого аналізу.

Навколо їжі та напоїв зав'язані сюжети двох фаблію – "Про Лиса й Вовка" та "Країна Кокань". У "Пані Сіріц" ці два елементи повсякдення згадані частково, але водночас додають інформацію, відсутню в інших двох фаблію.

У період Середньовіччя особливого статусу набули приправи. Перець і той був на рівні грошей. Фаблію про "Рай на Землі" описує, що "В Кокані дерево видно звисока // І гарне, і миле для ока: // З імбиру й калгану у нього коріння, // І пагони – валеріани сплетіння. // А крона у дерева – вся у цвіту, //

І стовбур – солодка кориця. // Плоди – то гвоздика у добрім смаку. // І перцю запас, такий лиш при-сниться." [LC 71-78]. А далі гуси із часником запечені, жайвори в кориці й гвоздиці тушковані у тому краю "влітають до рота самі" [LC 103-107].

У системі харчування англійських міщан у XIII ст. проглядається соціальна ієрархія. Не всі продукти могли однаково бути доступними для всього населення. "Країна Кокань" однозначно пише, що тут (в цьому Земною Раю) доступне все для всіх, навіть те, що "готують для принців і для королів" [LC 61-64]. Середньовічна "швидка їжа" (англ. fast-food) стала міським феноменом [3, р.27]. Знаходимо підтвердження цьому в описі "харчових див" країни Кокань. Зрештою, створюється міський міф про "харчовий рай" – країну Кокань, де "широкі ріки течуть молока, // Меду і масла, а то і вина..." [LC 84-85].

Подібним чином описується Рай й в іншому середньоанглійському фабліо "Про Лиса й Вовка": "Блаженство тут Раю, будь певен, знайдеш, // Тут добре живу, – можеш й ти. // Проблем і турбот в ямі важко знайти. // Тут їжа, відбірне питво // Без праці, – блаженство. // Тут голоду більше нема, // Ніяких турбот, ніхто горя не зна // Усього добра понад міру" [FW 140-147].

Дослідження середньоанглійських фабліо XIII ст. дозволяє нам розкрити низку проблем, що стосуються повсякденного життя міщан Англії розвинутого Середньовіччя. Хронотоп повсякдення англійських міст цього часу набуває форм чіткості, розміреності. На рівні матеріального побуту бюргери Альбіону підвищують ступінь комфортності житла, навколо будинку як своєрідного центру життєвого укладу розгортаються сюжети середньоанглійських фабліо. Особливістю міського харчування високого Середньовіччя в Англії було введення у повсякдення "швидкої їжі". Загалом найбільш ранні зразки середньоанглійських фабліо відкривають нам живу картину повсякдення міст Англії розвинутого Середньовіччя.

Література

1. Boitani P. English Medieval Narrative in the Thirteenth and Fourteenth Centuries /Boitani P.. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 228 p.
2. Canby H. S. The English Fabliau /Canby H. S. // PMLA. – 2006. – Vol. 21, № 1. – P. 200-214.
3. Food and eating in medieval Europe/ Ed. by M. Carlin, J. T. Rosenthal. –London; Rio Grande, Ohio: Hambledon Press, 1998. –XII, 188 p.
4. Furrow M. Middle English Fabliaux and Modern Myth /Furrow M. // English Literary History. – 1989. – № 56. – P. 1-18.
5. Garrett B. England, Colonialism, and "The Land of Cokaygne"/ Garrett B. // Utopian Studies. – 2004. – Vol. 15, № 1. – P. 1-12.
6. Lewis R. E. The English Fabliau Tradition and Chaucer's Miller's Tale /Lewis R. E. // Modern Philology. – 1982. – № 79. – P. 241-255.
7. The Cambridge Urban History of Britain / Edited by D. M. Palliser. – Cambridge University Press, 2000. – 2nd edition, Vol. I. 600 – 1540. – XXVI, 787 p.
8. Англійські фабліо XIII ст.: Оповідання у віршах / Переклад О. Охріменка. – К.: Український письменник, 2013. – 127 с.
9. Ле Гофф Ж. Другое средневековье /Ле Гофф Ж. –Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 328 с.
10. Монтанари М. Голод и изобилие. История питания в Европе /Монтанари М. – СПб.: Александрия, 2009. – 279 с.

References

1. Boitani P. English Medieval Narrative in the Thirteenth and Fourteenth Centuries /Boitani P.. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 228 p.
2. Canby H. S. The English Fabliau /Canby H. S. // PMLA. – 2006. – Vol. 21, № 1. – P. 200-214.
3. Food and eating in medieval Europe/ Ed. by M. Carlin, J. T. Rosenthal. –London; Rio Grande, Ohio: Hambledon Press, 1998. –XII, 188 p.
4. Furrow M. Middle English Fabliaux and Modern Myth /Furrow M. // English Literary History. – 1989. – № 56. – P. 1-18.
5. Garrett B. England, Colonialism, and "The Land of Cokaygne"/ Garrett B. // Utopian Studies. – 2004. – Vol. 15, № 1. – P. 1-12.
6. Lewis R. E. The English Fabliau Tradition and Chaucer's Miller's Tale / Lewis R. E. // Modern Philology. – 1982. – № 79. – R. 241-255.
7. The Cambridge Urban History of Britain / Edited by D. M. Palliser. – Cambridge University Press, 2000. – 2nd edition, Vol. I. 600 – 1540. – XXVI, 787 p.
8. Anhliiski fablio XIII st.: Opovidannia u virshakh / Pereklad O. Okhrimenka. – K.: Ukrainskyi pysmennyk, 2013. – 127 s.
9. Le Goff Zh. Drugoe srednevekov'e /Le Goff Zh. –Ekaterynburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2000. – 328 s.
10. Montanari M. Golod i izobilie. Istoriya pitaniya v Evrope / Montanari M. – SPb.: Aleksandriya, 2009. – 279 s.